

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2025.74.219-237>

УДК 72.01

Швець Євгенія Володимирівна,*кандидат архітектури*yevheniiashvets@gmail.com<https://orcid.org/0009-0009-2469-9622>

АЛЖИР ЯК МІСТО-ЛАБОРАТОРІЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ (1830–1962 РР.)

*«Асимілювати Західну цивілізацію – так. Бути асимільованим нею – ні».****Леопольд Седар Сенгор***

Анотація: у статті досліджуються засади формування архітектурного (техногенного) середовища міста Алжир у період французького колоніального панування (1830–1962). Автор аналізує мультикультурне міське середовище Алжиру через призму цивілізаційного історичного підходу, досліджуючи міські трансформації і малі цивілізаційні стилі панівної новоприбулої цивілізації (зокрема неокласичний, неомавританський та середземноморський архітектурні стилі). Французькі архітектори швидко усвідомили труднощі перебудови Касби, тому почали створювати нове місто європейського зразка навколо ісламської Медини, розширюючи вулиці й зносячи частину старої забудови. Унаслідок цього значна частина Касби, зокрема північна чверть, була зруйнована для зведення колоніальних кварталів і громадських будівель у європейському стилі. Колонізатори, очолюючи експансійний рух Західноєвропейської цивілізації (на циклостадії Модерну), у містобудівельній практиці наслідували свої батьківські цивілізації, зокрема Римську та Візантійську. Особлива увага в статті приділена змінам у міському середовищі у межах генерального плану «Прост» і ролі міста Алжир як «лабораторії» Західноєвропейської цивілізації. У роботі простежується ідеологічний характер архітектурних інтервенцій, які мали символізувати перевагу і домінування панівної цивілізації. Водночас місто зберігало культурну багатшаровість, що відображалось в значних дисонансах між традиційним ісламським середовищем і колоніальними проєктами. Архітектура соціального житла, зокрема комплекс Діар-ель-Махсул, стала владним інструментом просторової та цивілізаційної сегрегації, що втілювала домінування західного модернізму над мусульманською традиційністю. Колоніальні пам'ятники в місті Алжир стали символом цивілізаційного зіткнення та засобом деколоніальної боротьби вже постколоніального суспільства. Це історичне минуле Алжиру продовжує впливати на структуру сучасного міста, зумовлюючи його

фрагментацію, та посилюючи соціальну сегрегацію. Досвід міста Алжир розглядається як показовий приклад усього діапазону проявів мультикультуралізму у Середземноморському регіоні. Він також демонструє, як архітектура здатна бути одночасно владним інструментом для примусу та засобом для організації експериментального мультикультурного співіснування у містах.

Ключові слова: мультикультурне міське середовище; місто-метрополія Алжир; Касба; Віль Нувель; Західноєвропейська цивілізація; Ісламська цивілізація; малі цивілізаційні стилі; циклостадія Модерну.

Актуальність і постановка проблеми. Алжир, друге найбільше місто Магрибу, у якому на сьогодні мешкає понад три мільйони осіб, є одним із найвиразніших прикладів світового мультикультурного міста. Це місто — своєрідні «ворота в Африку» через які проходять важливі торгівельні шляхи між Європою та Африканським континентом. У своїй дисертаційній роботі автором статті було досліджено природу мультикультуралізму у містах та окреслено науково-методичні засади формування мультикультурного міського середовища (на прикладі країн Середземноморського регіону) [1]. Проведені дослідження дозволили підтвердити, що теорія мультикультуралізму, попри свою складність і суперечливість, має глибоке підґрунтя і може бути ефективно застосована для аналізу урбаністичних процесів та здійснення подальших трансформацій мультикультурного міського середовища.

Розглянувши місто Алжир як місце перетину численних цивілізацій автор спробувала проаналізувати його крізь призму історичного цивілізаційного підходу [1-4]. Адже місто формувалося під впливом багатьох цивілізацій, кожна з яких залишала тут свій відбиток, нав'язуючи як свій Великий (Сверхстиль) так і малі цивілізаційні стилі [6]. Саме ця мультикультурна багат шаровість і робить міське середовище Алжиру таким унікальним.

Один із найяскравіших прикладів такого цивілізаційного нашарування — це період Французького колоніального панування в місті, коли Алжир став частиною Французької імперії та Західноєвропейська цивілізація на стадії свого розширення та експансії (циклостадія Модерну за Ляпінім) почала ідентифікувати його як своє місто-метрополію. Така різка зміна ідентичності відбулася після тривалого існування Алжиру як ісламського міста — метрополії Ісламської цивілізації. Історичний перелом був надзвичайно болісним і водночас визначальним, оскільки спричинив значні трансформації, зокрема і дисонанси у місті (розломи каркасу і розриви тканини міського середовища, а також конфліктний характер протікання міських процесів та територіальних взаємодій) [1].

Спираючись на концепцію міського середовища як сукупності природних, соціальних та техногенних компонентів, автор у цій статті зосередила увагу на трансформаціях архітектурного (техногенного) середовища Алжиру у період із 1830 по 1962 рік — проміжку часу, коли місто виконувало роль метрополії Західноєвропейської цивілізації. Місто не просто було колонією Французької Імперії — воно стало своєрідною «лабораторією», де Західна Європа випробовувала моделі створення мультикультурного міського середовища: експериментувала з малими цивілізаційними стилями, адаптацією їх до місцевих особливостей і шукала можливі форми міського культурного співіснування. Багато архітектурних рішень, апробованих в Алжирі, пізніше було екстрапольовано на інші міста-метрополії Західноєвропейської цивілізації [1]. Таким чином, досвід Алжиру має важливе значення не лише для розуміння його унікальної природи, а й для розробки сучасних підходів до трансформації мультикультурного міського середовища.

Сьогодні Алжир залишається яскравим прикладом багатокультурного міста, з особливо виразними проявами культурного різноманіття в архітектурному середовищі. Саме тому його вивчення є показовим та надзвичайно цінним для містобудівних та міждисциплінарних досліджень феномену міста.

Метою публікації є: провести поглиблене дослідження засад формування архітектурного (техногенного) середовища Алжиру у період із 1830 по 1962 рік — проміжку часу, коли місто виконувало роль метрополії Західноєвропейської цивілізації.

Основна частина. Французькі архітектори досить швидко визнали великі труднощі перебудови Касби, тому європейська частина міста («Віль нувель») будувалося навколо ісламської Медини. Однак у липні 1830 року французька армія розпочала перші знесення будівель у нижній частині Касби, щоб створити парадний майдан (Урядова площа). Розширення вулиць, що з'єднують площу з трьома головними воротами: Баб-Азун на півдні, Баб-ель-Уед на півночі та Баб-ель-Джезіра на сході, також було необхідним для полегшення руху, який раніше ускладнювався вузькими вулицями. Зрештою, щоб обійти місто ззовні, армія побудувала два пандуси, Вале та Ровіго, вздовж північного та південного валів [7]. Навколо старої ісламської Медини почалося розпланування західноєвропейського міста з будівлями у колоніальному стилі, знищувалися існуючі оборонні стіни і руйнувалася більша частина північної чверті Касби, щоб побудувати колоніальну околицю Беб-ель-Уед [8, 7]. Нові громадські споруди будувалися в прямому наслідуванні історичним архітектурним стилям Європи, нав'язуючи нові «чужорідні» малі цивілізаційні стилі та змінюючи наявне естетичне благо [1] (див. Рис.1).

Згідно з дослідженнями історика і професора архітектури З. Челік під час домінування Західноєвропейської цивілізації в Алжирі, планування міста відображає три різні періоди. Перший період охоплює століття між 1830 і 1930 роками і демонструє фрагментовані реакції на зростання населення міста. Другий період триває з 1930 року до кінця Другої світової війни і вирізняється спробами навести порядок у всьому місті за допомогою генеральних планів. Третій період до кінця французького правління, характеризується своєю концентрацією на плануванні в регіональних масштабах [8]. Деякі дослідники виділяють такі періоди міського розпланування міста Алжир колонізаторами: військове планування (1830–1840), народження європейського міста (1840–1880), заочне розширення та ріст міст (1880–1914), трансформація міста між двома світовими війнами і період сільської імміграції (1914–1945) та період дефіциту житла та появи бідонвілів (до 1962) [9].

Французькі колонії, як міста-метрополії Західноєвропейської цивілізації, на циклоstadії Модерну були справжніми «лабораторіями» сучасного планування та раннє розпланування Алжиру відбувалося випадково, рішення приймалися на місці, відповідно до неоднозначної та неурегульованої політики початкового колоніального періоду [1]. Щодо вибору архітектурного стилю для забудови на ранніх етапах, то тон задано з самого початку: було обрано *неокласицизм*, як офіційний стиль міста-метрополії (див. Рис. 3). Так, при розробці Урядового готелю в місті Алжир зазначається що, оскільки призначення будівлі повністю французьке, не можна вводити жодного елементу, який би міг змінити характер національної архітектури, таким чином, щоб вона походила з грецького чи римського стилю, взятого в його найчистішій формі [10]. Тут легко простежити як колонізатори очолюючи рух Західноєвропейської цивілізації на циклоstadії Модерну наслідують свою батьківську Римську цивілізацію. У звіті комісії контролю будівельних проєктів 1844 року «про найкращу систему будівництва, яку можна прийняти в Алжирі», згадувалося, що римляни не відхилялися «від стилю архітектури, який був специфічним для них і який вони перенесли в колонії, щоб засвідчити нащадкам масштаби своїх завоювань» [10]. Всупереч розбудові Нового європейського міста, у Касбі продовжували впроваджувалися зміни. У 1854 відбулося відкриття вулиці Лір, протяжністю майже 400 м між європейським кварталом Іслі та собором у Касбі. Згодом здійснили прорив вулиці Рендон, завершений у 1860-х роках, як і бульвар Перемоги розташований між цитаделлю та містом (див. Рис. 1). Але вже у 1865 році Наполеон III поклав край руйнуванню та «надмірним» проєктам. Влада почала усвідомлювати певну цінність отриманої спадщини та можливий прибуток від майбутнього туризму у колонії. «Саме орієнталізм приваблює туристів до Алжиру, а не наші площі та наші місця» [7, 14].

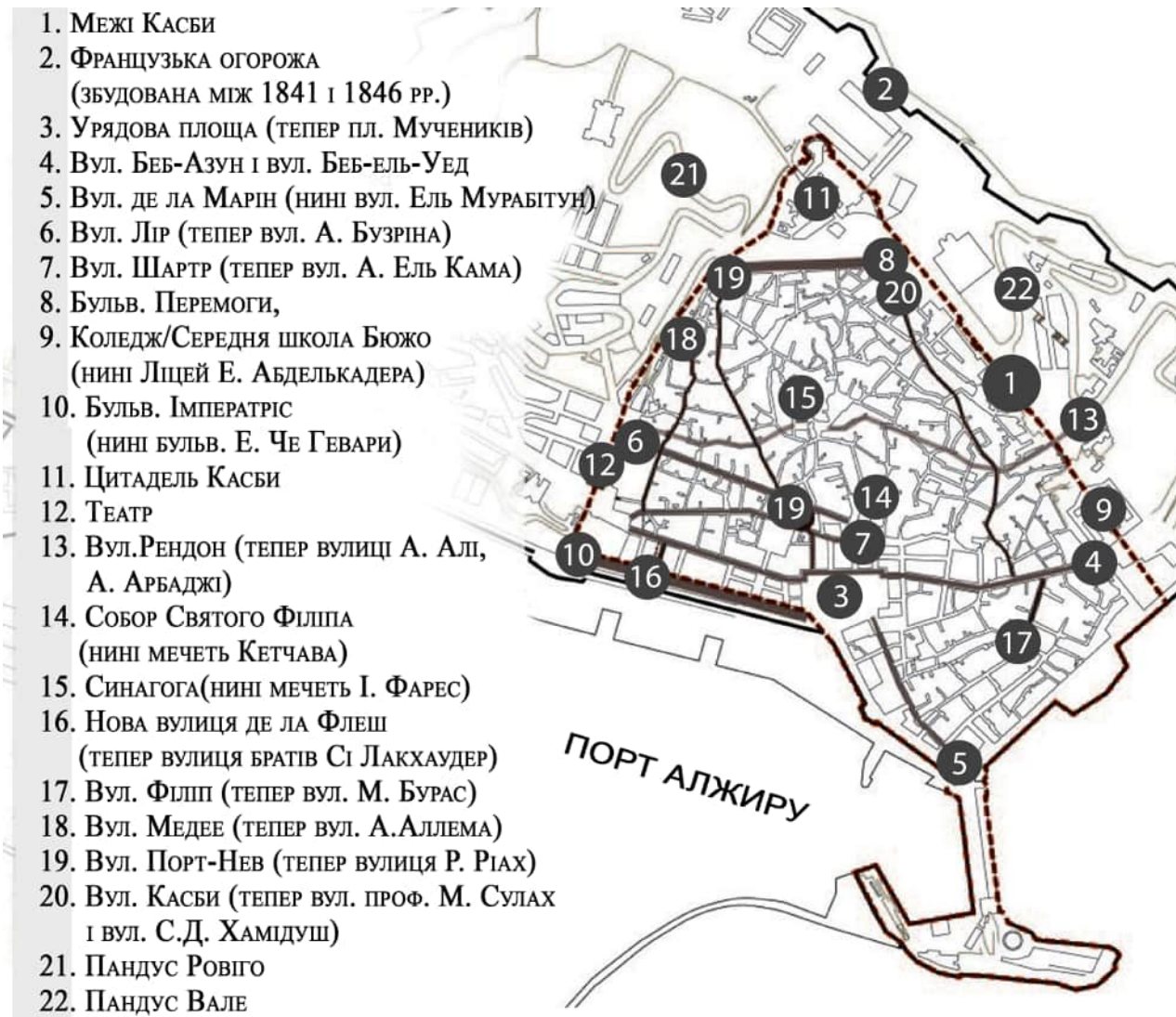

Рис.1. Касба Алжиру в період трансформацій між 1833 і 1859 роками.

Найвизначнішою урбаністичною подією 1860-х років було завершення будівлі бульвару Імператрис, який простягався від одного кінця міста до іншого в межах французьких укріплень, об'єднуючи набережну. Проєкт видовищного відкриття колоніального міста до великої затоки, таким чином, демонструє радикальну зміну стосунків з морем, приватний характер якого в османському місті (Ісламська цивілізація) супроводжувався закритістю, підкресленою відсутністю набережної [7]. Цей бульвар покращив планування сусідніх районів, серед них площа Брессон (тепер площа Порт-Саїд), яка остаточно приєднала старе місто до нового. Вона була з одного боку позначена Великим театром (однією із перших французьких пам'яток архітектури у місті), з іншого — відкривалася до набережної (див. Рис. 2). Бульвар дю Кентаур, що веде від площі Брессон до пагорбів позаду і слідує за лінією колишніх османських укріплень, являє собою величезний підйом із приблизно 200 східців та періодичними

платформами. На прилеглих частинах бульвару дю Кентаур в 1880-х рр. було побудоване перше казино в Алжирі.

Рис. 2. Бульвар Імператрис (нині бульвар Е. Че Гевари), буд. між 1860-1871 роками [10].

З. Челік стверджує, що саме публічні площі грали найважливішу роль в техногенному середовищі як привілейовані місця імперського впливу, про що свідчать будівлі, які їх оточували, та іконографічно заряджені пам'ятники [11, 20]. Такі громадські будівлі як театри, школи та лікарні, а також офіси, в яких розташовувався імперський адміністративний апарат (міські зали, державні палаци, поштові відділення, відділи жандармерії та військові об'єкти), були новими світськими пам'ятками, розробленими за європейськими зразками для здійснення впливу Західноєвропейської цивілізації. Державні церемонії, що проводилися у міському просторі, відігравали ключову роль у передачі політичних повідомлень та відтворенні нової символізації мовної ландшафтної єдності та семіотичної досконалості середовища на європейський лад [1, 11]. Вулиця в типовому французькому колоніальному місті Алжиру характеризувався регулярністю, пропорцією та симетрією. Техногенне (архітектурне) середовище західноєвропейської колонії «Віль нувель» з її численними пам'ятниками і фонтанами повинно було символізувати новий архітектурний стиль — «стиль Західноєвропейської цивілізаційної зверхності над Африкою» [1].

Наступним архітектурним стилем впровадженим в місті-метрополії був *османський архітектурний стиль*, залучений з материкової Франції (див. *Рис. 4*). Прибережні будівлі, збудовані між 1865 і 1880 роками, являють собою

найдосконаліший та найрепрезентативніший ансамбль цієї османської концепції міського планування.

Рис. 3. Неокласичний стиль,
(Протестантський храм, 1883-1845,
арх. П.А.Гуйошен) [7]

Рис. 4. Османський стиль
(Банк Алжиру, 1868, арх. невідомий [7])

Тут архітектори суворо дотримуються шаблону (висота поверху та розташування балконів і карнизів). Розташування фасадів будівель на вулиці Лір (тепер вулиця А. Бузріни), побудованій майже одночасно бульвару Імператрис, також є результатом проєкту в стилі архітектора Османа [10, 15].

При цивілізаційному взаємопроникненні одна цивілізація запозичує стилістичні елементи в іншій. Так під час колоніалізму в багатьох ісламських містах французькі архітектори в другій половині XIX ст. працювали в стилі *мореск* (*мавританському стилі*) та неомавританському стилі, що поступово витісняли традиції французького неокласицизму (див. Рис. 5). Це було викликано європейським інтересом до східної екзотики. Цивільні та військові архітектори колонії дуже швидко, вже з перших десятиліть, мали можливість зануритися у форми місцевої архітектури в реквізованих «мавританських» будинках та віллах. Лексика, яку адміністрація використовувала в XIX столітті для опису стилю будівель Касби, свідчить про ці зіставлення: «мавританський будинок», «французький будинок», але також «мавританський будинок з французьким фасадом» [10].

Наступний архітектурний стиль (малий цивілізаційний стиль Західноєвропейської цивілізації) неомавританський стиль був нав'язаний архітектором А. Петі, який також спроектував численні будівлі в

найрізноманітніших стилях для будівництва в 1905 році нового медресе Аль-Таалібія (див. Рис. 6).

Рис. 5. Мавританський стиль,
(Палац Дар-Ель Хамра, 1863) [7]

Рис. 6. Неомавританський стиль,
(Пошта, 1907-1910, арх. Ж. Вуано, арх. М. Тудуар) [7]

Архітектор також реагував на сучасні програми, створивши проекти штаб-квартири Алжирська депеша (1904-1906) та універмагу Французькі галереї (1909). Зі свого боку, архітектори Ж. Вуано, у співпраці з М. Тудуаром, надали плани Поштового відділення в 1907 році та нової Префектури в 1908 році. А в 1912 році архітектор Г.Г. Дарбеда розширив Музей Старожитностей та Ісламського мистецтва в неомавританському стилі, а в 1920 році облаштував його з боку саду монументальним ганком, натхненним ганком мечеті Сіді Бумедін у Тлемсені. Він також переробив Літній палац [10, 15].

Французькі колоніальні архітектори міста Алжир також надихалися так званим *середземноморським стилем*, звертаючись до наслідування Середземноморської інтегрованої цивілізації [4, 17] (див. Рис. 7). Поняття «середземноморського стилю» стало актуальним з кінця 1920-х, зокрема у виданнях *Chantiers nord-africains* і *Journal général des travaux publics*. Архітектор Ж. Котеро трактував його як сучасний стиль, що поєднує модернізм з кліматом, історією та архітектурними традиціями країни Алжир. Він вважав, що модернізм природно виріс зі Середземномор'я, з його плоскими дахами та білосніжними об'ємами, подібними до традиційної Касби [10]. В місті також проектувалися будівлі в стилі *артдеко* (див. Рис. 8).

Архітектура колоніального Алжиру пов'язана з іменами видатних митців сучасної архітектури. У 1930-х Ле Корбюзьє створив свій «План-Обюс», а в 1934 році брати Г. Перре та О. Перре відкрили в Алжирі філію своєї паризької фірми. У 1950-х місто стало «лабораторією сучасності»: архітектори П. Емері,

Л. Мікель, Ж. Ханнінг, Ж. Боссю (група CIAM Algiers), П.-Л. Марі, Б. Церфусс, Р. Сімуне та Ф. Пуйо зробили вагомий внесок у розвиток міста Алжир [12].

Рис. 7. Середземноморський стиль,
(Житловий будинок, 1927-1929,
арх.Ш. Монтало) [7]

Рис. 8. Стиль Артдеко,
(Житловий будинок, 1928-1929,
арх. Е. Б. Відал) [10]

У 1930 році місто-метрополія Алжир вже простягнулася на 8 кілометрів уздовж берега від районів Сент-Ежена до Хуссен-Дею, що в той час неодноразово характеризувалось як «хаотичне зростання». Між забудованими територіями лежала земля, яка належала або військовим, або громадськості (наприклад, лікарням) [7, 8]. Генеральний план Алжиру (автори А. Прост, Р. Данжер, і М. Ротіваль), який застосував закон про «урбанізм» 1919 року на практиці, був затверджений в 1931 році і переглядався двічі (1933 і 1934). Додержуючись нової тенденції у містобудуванні, план «Прост» 1930–1937 років (під такою назвою став відомий цей генеральний план) закликав до суворого районування: місто було розділене на зони А, В, С і D [8].

Комерційна зона А проходить уздовж узбережжя (нижня частина району Баб-ель-Уед, квартал Еспланада, Касба, район Аги, частина району Мустафи аж до Ботанічного саду Хамма) була наповнена багатоквартирними будинками, офісами, магазинами, кафе, ресторанами, майстернями та гаражами. Житлова зона В складалася з невеликих односімейних будинків (максимальною висотою 15,2 м), що охоплювали велику та поздовжню територію від районів Баб-ель-Уеда до Мустафи. В зонах А і В була регламентована ширина доріг — мінімум 12 м. Зона С, розташовувалась на висотах пагорбів району Мустафи та запланована для «заміських котеджів». Промислова зона D знаходилася на

південному кордоні району Баб-ель-Уед, а також на півдні, повз ботанічного саду Хамма. Але справжнім промисловим передмістям Алжиру був район Хуссен-Дей. Основні дороги промислової зони D були передбачені шириною 18 м, тоді як вторинні - 12 м [7, 8].

У рамках генплану «Прост», Т. Сокард, архітектор, що працював з А. Простом, розробив проєкт Морського кварталу (див. Рис. 9). План Сокарда мав на меті зруйнувати квартал повністю, за винятком двох історичних мечетей. Дійсно вулична мережа Морського кварталу була недоступна для автотранспорту, а будівлі надзвичайно крихкі. Тут були відсутні як «матеріальна, так і моральна гігієна» та присутні значні масштаби проституції. Але Морський квартал мав важливе значення для Алжиру, оскільки забезпечував сполучення Касби з гаванню. Квартал мав комерційний характер, а вулиця Баб-ель-Уед була центром цієї діяльності та першою зупинкою для людей, що спускалися з Касби. Наявність двох «недоторканих» пам'яток, мечетей Аль-Кабір і Аль-Джадід, неминуче зробило цей квартал місцем зустрічей (за Ле Корбюзьє «місце зустрічі» між двома культурами (цивілізаціями)) [8, 13].

За планом Морського кварталу Т. Сокарда був розроблений «розкішний бульвар», довжиною 450 м і шириною 30 м, що проходив би між двома мечетями і виступав би «великим колектором» руху, що циркулює між Баб-ель-Уедом та вулицями на захід та північний захід з одного боку, та набережною і пандусами гавані — з іншого. Вулиця Баб-ель-Уед за планом була збільшена до 22 м, а західна частина кварталу була розділена на чотири секції за допомогою 16-метрових та 10-метрових вулиць, кожен з яких займала будівля з великим садовим майданчиком. Східна частина кварталу була розмежована як місце діяльності таких установ, як Торгова палата, Фондовий ринок, Палац правосуддя, бібліотека та Національна школа образотворчих мистецтв. У 1942 р. план «Прост» був відроджений, проте роки війни призупинили його реалізацію, і лише в 1945 р. велика вісь — авеню 8 листопада (нині авеню 1 листопада) була добудована. Знесення старого Морського кварталу обурило настрої місцевих громадян, які боялись втратити свою історичну спадщину [8].

Основним викликом для плану «Прост» стали декілька (нереалізованих) проєктів Ле Корбюзьє для міста Алжир між 1932 і 1942 роками [13]. Ле Корбюзьє офіційно не було доручено розробляти генеральний план міста, але його участь в Алжирі розпочалася завдяки його запрошенню (алжирськими друзями) в 1931 році прочитати серію лекцій про урбанізм у контексті святкування сторіччя колонізації. В 1932 році Корбюз'є запропонував свій перший варіант реконструкції Алжиру. Проєкт планував зв'язати крайні точки міста автострадою на бетонних конструкціях, які слугували також каркасом величезної житлової будівлі на 180 000 чол. У подальших розробках архітектора був запроєктований

Діловий центр міста як єдина будівля-хмарочос висотою 150 м. Треба відзначити, що проєкти Ле Корбюз'є відповідали запропонованій політиці збереження Медини. «Касба Ле Корбюз'є» була «прекрасною», «чудовою» і її «ніколи, ні, ніколи не можна знищувати» [13, 15].

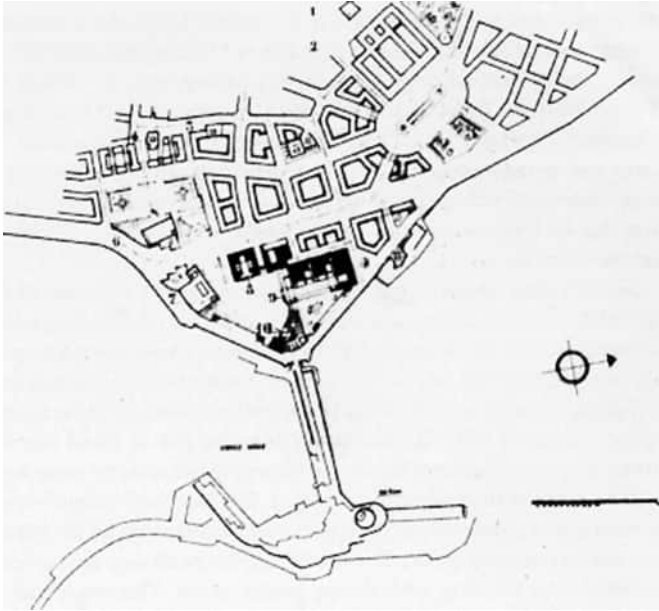

Рис. 9. План Морського кварталу 1935, (арх. Т. Сокард) [8]

Рис. 10. Розвиток м. Алжир, (між 1830 та 1954, (Dris 2001) [19])

Ситуація з житлом в Алжирі погіршилася настільки, що план урбанізму 1948 р. (який буквально дублював генплан А. Проста і існував з незначними змінами до 1976 р.) надав житловому питанню пріоритет до самого кінця французького панування. Генплан був реалізований лише частинами та обертався навколо розвитку житлових зон на хребтах і плоскогір'ях міста. Згідно генплану промислові зони були розділені на три види: «змішана» зона була в районі Хуссен-Дею вздовж узбережжя на південь; «першокласні та другокласні» промислові зони, розташовані далеко за містом, «третьосортна» промислова зона в районі Куба на південних пагорбах. Дотримуючись загальноприйнятих принципів районування, концентрація промисловості посилювалася із віддаленням від міста [8].

Запропонована регіональним генпланом (1948) мережа доріг складалася з двох прибережних виїздів, одного на схід, а іншого на захід до приміських територій, підтверджуючи важливість їхнього зв'язку з центральною набережною (див. Рис. 10). Дві артерії, що йдуть на схід і захід, з'єднували б прибережну дорогу із сільською місцевістю. Урбанізована смуга, паралельна набережній, утворила хребет сельбищної зони, що з'єдналася з промисловою зоною та аеропортом на сході. Таким чином, цей перший регіональний план для

міста визначив величезну трикутну територію, основою якого була набережна, вершиною — район Шатонеф, а долини Уед М'Касель та Вуд Книс визначали її сторони. Згідно з цим регіональним планом (у межах цієї величезної агломерації), Касба виділялася своєю урбаністичною конфігурацією, явно в опозиції до французького Алжиру [8].

Разом з містом розросталися і нетрі (бідонвілі). Переповненість Касби почала поширювати межі старого поселення вглиб нетрів на початку 1950-х років. Перші бідонвілі з'явилися на захід та північний захід від Касби. Їх споруди виготовлялася з будь-якого доступного матеріалу, включаючи очерет, цинкові листи та великі металеві контейнери (бідони). Жителі нетрів мешкали в переуцільнених умовах, часто більше ніж десять людей селилися в одній халупі. Несучи аспект «справжнього села гурбі (рудиментарного житла з гілок та сухої землі)», або хатин, такі поселення відображали сільський спосіб життя і контрастували не тільки з європейськими частинами Алжиру, але також із міським життям самої Касби. Заходи щодо їх реконструкції не відповідали масштабам проблеми і на жаль не торкалися соціальних коренів. Однак будувалися нові житлові квартали: 9 поверховий комплекс Шан-де-Маньовр на 12 000 чол. (арх. П. Емері, арх. Л. Мікель та ін.); квартали в Мезон Карре (арх. Б. Зерфюс, арх. Ж. Себат та ін.); квартал Дженан-аль-Хасан (арх. Р. Сімуне), де були використані прийоми вільного розміщення будівель на ділянці та поєднання будинків різної поверховості [1].

Французька колоніальна влада в Алжирі перетворила архітектуру соціального житла на інструмент для цивілізаційної сегрегації європейського та мусульманського населення. Житловий комплекс Діар-ель-Махсул (арх. Ф. Пуйо), збудований у 1953–1955 роках, став втіленням колоніального просторового поділу, який чітко відображав домінування Західноєвропейської цивілізації вигідним розташуванням і панорамою на затоку, тоді як місцеві мусульмани були поселені в значно скромніших умовах без таких привілеїв (див. Рис. 11). Колоніальна влада, керуючись модерністським і раціоналістським підходом Заходу, намагалася «упорядкувати» простір відповідно до своєї ієрархічної логіки — де «цивілізовані» європейці отримують краще житло, а «підлеглі» мусульмани — базові мінімуми. Сам стиль забудови Діар-ель-Махсул у європейській частині був втіленням функціонального модернізму, де переважали геометрія, раціональна організація простору та візуальна домінація (вид на затоку). Натомість зона для мусульманського населення будувалася без урахування традиційного способу життя ісламських спільнот, з ігноруванням соціальної та родинної структури, характерної для мусульманського стилю побуту — зокрема, відсутністю достатнього приватного простору, дворів чи адаптації до клімату. Цей архітектурний дисбаланс був не лише соціальним, а й

«цивілізаційним жестом» — нав'язуванням західного стилю життя як єдино правильного.

Рис. 11. Житловий комплекс Діар-Ель-Махсул, 1953–1955 (арх. Ф. Пуйо)

Таким чином, комплекс Діар-ель-Махсул, став «архітектурним фронтом цивілізаційного конфлікту», де зіткнулися два глибоко відмінні стилі — «західний модернізм» і «ісламська традиційність», кожен із яких прагнув закріпитися в урбаністичному просторі Алжиру. Таким чином, навіть соціальне житло стало місцем зіткнення цивілізацій, де архітектура відображала боротьбу між колоніальним Заходом і мусульманською ідентичністю [16].

Сім років з 1954 по 1961 роки були ознаменовані інтенсивними кампаніями по будівництву масштабних житлових проєктів («французька ера великих ансамблів») [18]. Тодішній мер міста Ж. Шевальє заявив, що 120 бідонвілів «вторглися, як чума, на будь-яку доступну землю», засудивши 80 000 алжирців, що жили в «нечуваних умовах», тоді як Касба побила «один зі світових рекордів щільності людських ресурсів» з її 70 000 жителів [8]. Перші великі ансамблі в Алжирі, вищезгаданий Діар-ель-Махсул і Діар-ес-Саада, побудовані на місцевості, розчищеній від бідонвілів, датуються перебуванням Шевальє на посаді мера. Посилення війни за незалежність та загроза втрати колонії змусило владу Франції зупинити будівельну діяльність в Алжирі [8].

У книзі «Архітектура контрреволюції», її авторка С. Хенні показує, як під час Алжирської війни за незалежність (1954–1962) французька колоніальна влада радикально трансформувала міське й сільське середовище країни, використовуючи архітектуру як інструмент контролю, тактичного переселення та просторового придушення повстанського руху, втілюючи свою активну цивілізаційну експансію. Хенні наголошує, що французька влада не лише

зводила нові фортифіковані адміністративні центри та інфраструктуру, а й цілеспрямовано знищувала традиційне середовище, аби забезпечити контроль над алжирським населенням. Просторові стратегії, описані Хенні — масове переселення, житлові програми та адміністративне перепланування — мали глибоко політичний зміст, спрямований на довготривале утвердження тут Західноєвропейської цивілізації. Таким чином, досвід Алжиру демонструє, як архітектура здатна бути одночасно владним інструментом примусу та засобом для організації експериментального мультикультурного співіснування [5].

Цікавим є те що Західноєвропейська цивілізація в обличчі Французької імперії намагалася відновити та підкреслити зв'язок цих земель у минулому зі своїми батьківськими цивілізаціями (Римською, Візантійською) та Християнством, як релігією, що сповідувалося тут у минулому. Такі зв'язки вона проводила саме засобами архітектури (техногенного компоненту міського середовища). В 1872 році була завершена найсвятіша будівля колоніальної епохи — Базиліка Нотр-Дам д'Африк (див. Рис. 12). Дизайн базиліки базувався на зразках візантійських священних будівель про що свідчать куполи та численні прикраси, що адресують глядача безпосередньо до батьківської Візантійської цивілізації [2, 15]. Відбудовуючи Собор Пресвятого Серця в місті Алжир у 1956 році, архітектори спроєктували план церкви у вигляді риби (як символу християнської церкви) та вмонтували в стіни церкви знайдену археологами мозаїку IV ст. (християнського періоду Алжиру)(див. Рис. 13). Колонізаторам дуже важливо було підкреслити, що вони не прийшли, а повернулися, щоб відбудувати латинську спадщину на південному узбережжі Середземного моря, адже ще до Ісламу тут вже існувало Християнство.

У своїй книзі «Деколонізовані пам'ятники. Французька колоніальна спадщина Алжиру» С. Сльомович демонструє, як колоніальні монументи стали символами не лише фізичної, а й культурної окупації Заходу над Ісламським світом. Після здобуття незалежності Алжиром ці пам'ятники втратили первісний сенс і стали об'єктами культурного протесту та ревізії — виявом опору нав'язаним цінностям. Їх демонтаж, переміщення чи вандалізація, як показує авторка, є не лише естетичними актами, а й формами деколонізаційної боротьби та цивілізаційного відновлення. Таким чином, пам'ятники постають як поле символічного зіткнення цивілізацій, їх наративів і уявлень про історію. Вони втілюють глибокий конфлікт між колоніальним спадком Західноєвропейської цивілізації та прагненням постколоніальних суспільств до самовизначення й переосмислення минулого [20].

Рис. 12. Наслідування батьківської Римської цивілізації (Собор Пресвятого Серця, 1956)

Рис. 13. Наслідування батьківської Візантійської цивілізації (Базиліка Нотр-Дам д'Афрік 1872, арх. Ж.-Е. Фрамажо)

Колоніальна інфраструктура залишила фізичний і соціальний поділ між європейськими і місцевими районами, що зберігся після незалежності. Під час французької колоніальної адміністрації історичний центр Алжира був захоплений і перебудований колоніальною владою. Центральні райони ставали осередками влади та європейських поселень, а місцеве мусульманське населення маргіналізувалося. Після здобуття незалежності в 1962 році цей центр почав «деконфісковуватися», але центральні функції не повернулися до історичного ядра. Міський простір фрагментувався, виник поліцентризм із кількома центрами з різними функціями. Цей поділ на сьогодні ускладнює створення єдиного міського середовища і посилює соціальну сегрегацію. Тобто колоніальна спадщина і досі впливає на просторову організацію міста Алжир [19]. Поліцентричність, що виникла у сучасному мультикультурному міському середовищі, відображає роздвоєність між модерністським західним спадком і традиційними ісламськими структурами. Постколоніальне розшарування свідчить про тривале зіткнення двох цивілізаційних кодів, що досі борються за простір і ідентичність у місті.

Висновок: У архітектурному середовищі реалізовувалася програма розділення європейської і ісламської забудови та автоматично відбулося розділення правил щодо їх нормування та створення різних благ у міському середовищі відповідно до різних Великих та малих цивілізаційних стилів. Таке цивілізаційне взаємопроникнення (у т.ч. як вторгнення) характерне для міського середовища на циклоstadії Модерну, коли Західноєвропейська цивілізація поширювала свій вплив за межі свого континенту. В цей період з'являється

прагнення зв'язати теперішнє не тільки з майбутнім, але і укріпити зв'язок з минулим (батьківські цивілізації). Для циклостадії Модерну характерна поява амальгамного архітектурного стилю, до якого ми можемо віднести *неомавританський стиль*.

На цій стадії метрополізації (1830-1962) серед основних недоліків необхідно зазначити те, що перетворення міського середовища за західноєвропейськими зразками, вимогами та новими імперативами «блага» були нав'язані первісній основі історичних міст цього регіону спричинивши фрагментацію, розломи каркасу і розриви тканини міського середовища, а також конфліктний характер протікання міських процесів та територіальних взаємодій. Позитивною ж стороною змін стану міського середовища цього регіону у цей період було, перш за все, якісне облаштування мереж водопостачання, постачання природного газу та електричних мереж, а також об'єктів громадського транспорту та іншої міської інфраструктури, що репрезентувало новий стан техногенного середовища.

Список літератури

1. Швець Є. В. Науково-методичні засади формування мультикультурного міського середовища (на прикладі країн Середземноморського регіону): дис. ... канд. Архітектури: 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. Київ: КНУБА, 2019. 311 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0419U002430>
2. Toynbee A. J. A Study of History. Vol. 1: Abridgement of Volumes I–VI / abridged by D. C. Somervell. Oxford: Oxford University Press, 1988. 630 p.
3. Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, 2003. 368 p.
4. Targowski A. Towards a composite definition and classification of civilization // Comparative Civilizations Review. 2009. No. 60. P. 79–98.
5. Henni S. L'architecture de la contre-révolution: l'armée française dans le nord de l'Algérie. Paris: Éditions B42, 2019. 344 p.
6. Kroeber A. L. Style and Civilization. New York, 1957. 182 p.
7. Lochard T. Aiche B. Alger, évolution urbaine 1830–1930 // Alger: ville & architecture, 1830–1940. Arles: Éditions Honoré Clair, 2016. P. 12–29.
8. Çelik Z. Urban forms and colonial confrontations: Algiers under French rule. Berkeley: University of California Press, 1997. 236 p. URL: <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft8c6009jk/>
9. Hadjri K., Osmani M. The Spatial Development and Urban Transformation of Colonial and Post-Colonial Algiers // Planning Middle Eastern Cities: An Urban Kaleidoscope / ed. by Y. Elsheshtawy. London: Routledge, 2004. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203609002>

10. Piaton C., Lochard T., Aïche B. Styles et types architecturaux de 1830 aux 1930 // Alger. Ville et architecture, 1830–1940. Arles: Éditions Honoré Clair, 2016. P. 50–69.
11. Çelik Z. Empire, Architecture, and the City: French-Ottoman Encounters, 1830–1914. Seattle: University of Washington Press, 2008. 368 p. ISBN 9780295987798.
12. Malik C., Piaton C. Architectes d'Alger, 1830–1940 // Alger. Ville et architecture, 1830–1940. Arles: Éditions Honoré Clair, 2016. P. 30–49.
13. Le Corbusier. Poésie sur Alger. Paris : Éditions Parenthèses, 2015. 106 p.
14. Lespès R. Pour comprendre l'Algérie. Alger: Gouvernement général de l'Algérie, 1937. 242 p.
15. Bertaud du Chazaud V., Bertaud du Chazaud S. L'architecture en Algérie de 1830 à nos jours. Paris: Le Moniteur, 2023. 390 p.
16. Merzelkad-Hallal R., Merzelkad-Nedjai K. Transposition of the segregationist colonial system on social housing: case of the Diar El Mahçoul–Algiers City // Indonesian Journal of Social Science Research. 2024. Vol. 5, no. 1. P. 9–19. DOI: <https://doi.org/10.11594/ijssr.05.01.02>
17. Швець Є. В. Роль Середземного моря у формуванні та розвитку мультикультурного міського середовища // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2017. Вип.47. С.186–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spam_2017
18. Deluz J.-J. L'urbanisme et l'architecture d'Alger: aperçu critique. Liège: P.Mardaga; Alger: Office des publications universitaires, 1988. 195 p.
19. Mezoud A., Declève B. Alger du centre «confisqué» à l'éclatement des centralités // Territoires et développement durable. 2010. № 2010-05. P. 38. URL: <http://hdl.handle.net/2078.1/126241>
20. Slyomovics S. Monuments Decolonized: Algeria's French Colonial Heritage. Stanford: Stanford University Press, 2024. 330 p.

References

1. Shvets, Y. V. (2019). Scientific and methodological principles of forming a multicultural urban environment (on the example of Mediterranean countries) (Candidate's thesis, specialty 18.00.01). Kyiv National University of Construction and Architecture. <https://uacademic.info/ua/document/0419U002430> (in Ukrainian).
2. Toynbee, A. J. (1988). A study of history: Volume I: Abridgement of volumes I–VI (Abridged by D. C. Somervell). Oxford University Press. (in English).
3. Huntington, S. P. (2003). The clash of civilizations and the remaking of world order. New York, NY: Simon & Schuster. (in English).
4. Targowski, A. (2009). Towards a composite definition and classification of civilization. Comparative Civilizations Review, 60, 79–98. (in English).
5. Henni, S. (2019). Architecture of counter-revolution: The French army in northern Algeria. Éditions B42. (in French).

6. Kroeber, A. L. (1957). *Style and civilization*. New York. (in English).
7. Lochard, T., & Aïche, B. (2016). Algiers: Urban evolution, 1830–1930. In C. Piaton, J. Hueber, B. Aïche, & T. Lochard (Eds.), *Algiers: City and architecture, 1830–1940* (pp. 12–29). Éditions Honoré Clair. (in French).
8. Çelik, Z. (1997). *Urban forms and colonial confrontations: Algiers under French rule* (236 pp.). University of California Press. <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft8c6009jk/> (in English).
9. Hadjri, K., & Osmani, M. (2004). The spatial development and urban transformation of colonial and post-colonial Algiers. In Y. Elsheshtawy (Ed.), *Planning Middle Eastern Cities: An urban kaleidoscope*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203609002> (in English).
10. Piaton, C., Lochard, T., & Aïche, B. (2016). Styles and architectural types from the 1830s to the 1930s. In C. Piaton, J. Hueber, B. Aïche, & T. Lochard (Eds.), *Algiers: City and architecture, 1830–1940* (pp. 50–69). Arles, France: Éditions Honoré Clair. (in French).
11. Çelik, Z. (2008). *Empire, architecture, and the city: French-Ottoman encounters, 1830–1914*. Seattle, WA: University of Washington Press. (in English).
12. Malik, C., & Piaton, C. (2016). Architects of Algiers, 1830–1940. In C. Piaton, J. Hueber, B. Aïche, & T. Lochard (Eds.), *Algiers: City and architecture, 1830–1940* (pp. 30–49). Éditions Honoré Clair. (in French).
13. Le Corbusier. (2015). *Poetry on Algiers*. Paris, France: Éditions Parenthèses. (in French).
14. Lespès, R. (1937). *Understanding Algeria*. Algeria: Gouvernement général de l'Algérie. (in French).
15. Bertaud du Chazaud, V., & Bertaud du Chazaud, S. (2023). *Architecture in Algeria from 1830 to the present day*. Paris, France: Le Moniteur. (in French).
16. Merzelkad-Hallal, R., & Merzelkad-Nedjai, K. (2024). Transposition of the segregationist colonial system on social housing: Case of the Diar El Mahçoul–Algiers City. *Indonesian Journal of Social Science Research*, 5(1), 9–19. <https://doi.org/10.11594/ijssr.05.01.02> (in English).
17. Shvets, Y. V. (2017). The role of the Mediterranean Sea in the formation and development of a multicultural urban environment. *Current Problems of Architecture and Urban Planning*, (47), 186–189. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spam_2017_47_28 (in Ukrainian).
18. Deluz, J.-J. (1988). *Urban planning and architecture of Algiers: A critical overview*. Liège, Belgium: P. Mardaga; Algiers, Algeria: Office des publications universitaires. (in French).
19. Mezoud, A., & Declève, B. (2010). Algiers from the “confiscated” centre to the fragmentation of centralities. *Territoires and Sustainable Development*, 2010(5), 38.

<http://hdl.handle.net/2078.1/126241> (in French).

20. Slyomovics, S. (2024). *Monuments decolonized: Algeria's French colonial heritage*. Stanford University Press. (in English).

Abstract

Yevheniia Shvets, PhD in Architecture.

Algiers as Laboratory of the Multicultural Urban Environment of Western European Civilization (1830-1962)

The article explores principles of the architectural (technogenic) environment formation of the Algiers during the period of the French colonial rule (1830–1962). The author analyzes the multicultural urban environment of city through the lens of a civilizational approach, examining urban transformations and the minor civilizational styles of the dominant newcomer civilization (in particular, Neoclassic, Neo-Moorish, and Mediterranean styles). French architects quickly realized the difficulties of reconstructing the Casbah and therefore began creating a new European-style city around the Islamic medina, expanding streets and demolishing parts of the old city structure. As a result, a significant part of the Casbah, especially its northern quarter, was destroyed to build colonial districts and public buildings in the European style. The colonizers, leading the expansion of Western European civilization (the Modern cyclostage by Liapin), followed the tradition of their parent Roman and Byzantine civilizations in urban planning. Special attention in the article is given to the urban changes implemented within the “Prost” master plan and the role of the city as a “laboratory” of Western European civilization. The article traces the ideological nature of architectural interventions, which were meant to symbolize the superiority and dominance of leading civilization. At the same time, the city retained its cultural multilayeredness, reflected in the dissonance between the traditional Islamic environment and the colonial projects. The architecture of social housing, in particular the Diar-el-Mahsoul complex, became an instrument of spatial and civilizational segregation, embodying the dominance of Western modernism over Muslim traditionalism. Colonial monuments in Algeria became a symbol of the clash of civilizations and instrumentality of decolonial struggle of post-colonial society. This historical past continues to influence the structure of the modern city, causing its fragmentation and reinforcing social segregation. The experience of the Algiers is seen as a revealing example of the full range of manifestations of Mediterranean region's multiculturalism. It also demonstrates how architecture can be both – a powerful instrument of coercion and a means of organizing experimental multicultural coexistence in cities.

Keywords: multicultural urban environment; city-metropolis Algiers; Casbah; Ville Nouvel; Western European civilization; Islamic civilization; minor civilizational styles; cyclostage Modern.